

Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker / Dik van der Meulen.
Nijmegen : SUN, 2002. - 912 p.
ISBN 90 5875 054 X Prijs: € 45,-

Vele negentiende-eeuwse schrijvers hadden hun biograaf gevonden (Alberdingk Thijm, Van Eeden, Van Deyssel) maar de negentiende-eeuwse schrijver bij uitstek niet, ondanks eerdere aanzetten. Op 12 september 2002 kwam het er dan eindelijk van: Dik van der Meulen promoveerde aan de Universiteit Leiden op *Multatuli. Leven en werk van Eduard Douwes Dekker*. Er is ten aanzien van een alles – namelijk leven én werk – omvattende biografie van Multatuli een ‘unwilling suspense’ gecreëerd met de door Van der Meulen genoemde ‘halve’ biografieën van onder andere J. Saks, E. du Perron, W.F. Hermans en Paul van 't Veer. Met name de aanpak van laatstgenoemde deed verlangen naar de behandeling van de gebeurtenissen in Multatuli's leven vanaf 1860, dus na *Max Havelaar*, waar de auteur vanwege zijn te vroege overlijden in 1978 niet meer aan toe kon komen. De belangrijkste bronnenpublicaties rond Multatuli, de *Volledige Werken*, waren toen nog slechts voor de helft voltooid.

Toen de *Volledige Werken* in 1995 compleet waren, werd duidelijker dan ooit hoe het pak van Sjaalman er in zijn geheel uitzag. Een boeiende mengeling van verhalend proza, toneelstukken, brieven (gedeeltelijk in *vie romancée*-vorm), opstellen, essays, parabels en columns waarbij vaak in één stuk overgangen zaten van de ene tekstsoort naar de andere. Dit alles gemaakt door een getroubleerde persoonlijkheid, die onophoudelijk met zichzelf en zijn lezers in discussie ging over de onderwerpen die hij behandelde; en ook daar weer op reflecteerde.

Van der Meulen noemt de *Volledige Werken* als zijn belangrijkste bron (p. 16), maar wijst er op dat ze niet de enige zijn: hij heeft ook geput uit de omvangrijke collectie handschriften van het Multatuli Museum (die in de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam wordt bewaard) en daarnaast uit de vele edities van Multatuli's boeken en brieven, en natuurlijk de Multatuli-Encyclopedie. Al deze bronnen leveren een mengeling op van feit en fictie, van *Wahrheit* en *Dichtung* waar een biograaf uiterst omzichtig mee om moet gaan. Van der Meulen heeft niet gekozen voor een psychologische benadering van zijn studieobject. Niet alleen voelde hij zich daar niet de aangewezen persoon voor, maar ook betwijfelde hij of zo'n benadering meerwaarde zou kunnen bieden ten opzichte van een historische aanpak.

Het centrale thema van de biografie is de wisselwerking tussen leven en werk, met speciale aandacht voor de factoren in het proces van Eduard Douwes Dekkers Multatuliwording. Deze komen binnen de schets van het levensverhaal op thematische wijze aan de orde, voorzien van goeddeels nieuw verklarend en synthetiserend commentaar; dat laatste vooral in de vijf ‘Tussenstanden’ die de resultaten die op dat moment voorhanden zijn, resumeren.

Het boek is verdeeld in drie hoofddelen. In deel I (Jeugd) wijdt hij speciaal – meer dan de biografen voor hem – aandacht aan het doopsgezinde milieu waarin Dekker opgroeide en waar hij zich in later jaren van distantieerde, via overigens een omweg naar het katholicisme (‘Waarom ook niet?’ is het terloopse commentaar van Van der Meulen (p. 156) als het gaat om deze wijziging in Dekkers kerkelijke gesteldheid: inderdaad, je moet toch wat om een meisje voor je te winnen en het is een mooi voorbeeld van Multatuliaanse wendbaarheid). Ook wordt een *tableau de la troupe* van ‘het thuisfront’ geleverd in de beschrijving van de ouders, broers en zusters, waar Dekker een gecompliceerde relatie mee onderhoudt. Van der Meulen laat ons in een landschappelijke sfeer (in de Overveense duinen) meewandelen met Dekker en zijn jeugdvriend Bram van der Hoeven, die elkaar eeuwig trouw zweren en samen Krummacher en Lamartine lezen.

Deel II behandelt de Indische jaren, waarin grotendeels in navolging van eerdere literatuur veel noodzakelijks wordt gezegd over de cultuur van het Nederlandse bestuursapparaat in de context van het Indië van alledag. Meer specifiek: de lotgevallen van een wel zeer merkwaardig *species* van het *genus* bestuursambtenaar, en de beschrijving van diens onbegrip over deze cultuur, bijvoorbeeld wanneer hij oneervol wordt overgeplaatst (wegens ‘ontrouwe administratie’) naar Padang. Dekker maakte zoals Van der Meulen fijntjes opmerkt minder tijd vrij voor zijn kasboeken dan voor zijn letterkundige ambities. Op die laatste wordt vervolgens een bijzonder licht geworpen in de paragrafen over de Verlovingsbrieven – ze worden niet voor niets met een hoofdletter geschreven omdat ze, aldus Van der Meulen, literair gesproken niet onderdoen voor het ‘officiële’ werk. Tine zweept Dekker als briefschrijver op tot ‘opgewon-

den, bijna vernielzuchtige mededeelzaamheid' (p. 222) over alles wat hij denkt en meemaakt. Alles? Ja, ook de avondwandelingen en intieme gesprekken met Cateau Teunisz, waar Dekker uiterst eerlijk over meedeelt dat hij haar het hof wenst te maken en dat ook doet. Deze periode is tevens belangrijk omdat hierin zijn eerste bewaard gebleven werk tot stand komt, het toneelstuk *De eerloze*. En dan volgt in 1851 uit Menado de beroemde 44 kantjes tellende brief aan Kruseman, de proto-Multatuliaanse staalkaart van schrijfstijlen, waarmee Dekker uitdrukkelijk solliciteert naar een letterkundige loopbaan bij de solide Haarlemse uitgever. Maar niet alleen literaire drang geeft hem dit schrijfsel in de pen: hij speelt nog naar een *reden* om zich uit te spreken, want hij ziet zichzelf als een 31-jarige die 'nog niets gedaan!' heeft. Die verzuchting zal na april 1856 tot het verleden behoren, want dan heeft hij naar stellige overtuiging terecht zijn ambtelijke carrière opgeofferd voor de geknevelde Javaan. Deze bagage, en de manier waarop hij ermee omgaat, staat centraal in deel III: Schrijversjaren. Met natuurlijk de wording van *Max Havelaar*, die 'memorie van grieven', 'aanklagt' en 'sommatie', die niet alleen als de spreekwoordelijke bom in het gezapige Nederlandse letterkundige leven inslaat, maar ook vandaag nog de canon van de Nederlandse letterkunde aanvoert (zie de resultaten van de Maatschappij-enquête op <http://www.dbnl.nl/>).

Vóór Van der Meulen zouden we een beschrijving van Multatuli's verwickelingen na *Max Havelaar* eventueel hebben kunnen opvatten als een verplichte afwerking van een aantal motieven, maar Multatuli is, zoals duidelijk wordt gemaakt, nog niet uit-ontwikkeld. Het vervolg levert namelijk nog vele intrigerende lijnen op die Multatuli's persoonlijkheid scherp tekenen. Episodes over zijn meisjeslegioen ('Jezus begon met vissers, ik vang met meisjes aan'), met de inspiratrices voor de eerste *Ideën*-serie over de positie van de vrouw, zijn kennismaking met Mimi, het nodige gehakketak met vele uitgevers, pensionhouders en crediteuren (waaronder zijn eigen vrouw Tine die zelf, ver weg, door schuldeisers wordt achtervolgd), maar ook de correspondentieschappen en de aanvankelijk succesvolle voordrachtsentournees.

Duidelijk wordt dat Multatuli in deze perioden laveert tussen buien van somberheid – waar- in bij hem langzamerhand het besef doordringt dat alles voor niets is geweest – en optimisme: in goede tijden ziet hij kans in recordtempo de vijfde bundel *Ideën* met het vervolg op de Woutergeschiedenis te voltooien. Dat het broodschrijverschap nadelig werkt op de voeding van leven naar werk, wordt door Van der Meulen bij de behandeling van de met horten en stoten geschreven laatste *Ideën*-bundel treffend verwoord: Multatuli beschouwt deze niet langer als de 'Times mijner ziel', wat de productie nadelig beïnvloedt. De uitgever, en daarmee het publiek, heeft hem in de tang, wat fnuikend werkt op zijn creativiteit. Daarbij komt ook de paradoxale uitwerking van Multatuli's relatief harmonisch te noemen laatste jaren. Hij heeft eindelijk een vast, eigen dak boven zijn hoofd, geen geldgebrek meer, geniet van de liefdevolle verzorging van Mimi en van zijn pleegzoon Wouter. Als hij al lust voelt om iets te doen is er nog zijn correspondentieschaak: de laatst bekende aantekening van Multatuli, een dag voor zijn dood op 19 februari 1887, is een schaakzet, klaar om te worden gepost. Daarnaast noemt Van der Meulen nog enkele andere mogelijke – en plausibele – redenen voor het zwijgen van Multatuli in het laatste decennium van zijn leven: het dagend inzicht dat zijn lezers hem meer waardeerden om de vorm dan om de inhoud en zijn toenemende lethargie, veroorzaakt door een verminderende gezondheid en voortschrijdende ouderdom.

'Eindstand' bevat een weging van het werk in wording dat door Multatuli op zijn schrijftafel achtergelaten is: wat in de nalatenschap de *Onafgewerkte blaadjes* is gaan heten (terechtgekomen in *Volledige Werken* XII), bedoeld als vervolg op de *Minnebrieven*. Had Multatuli ze kunnen voltooien, dan nog zou dat, naar Van der Meulen aannemelijk maakt, duidelijk hebben aangetoond (zoals ze nu ook in voorlopige vorm doen) dat hij uitgeschreven was.

Er valt veel, zeer veel te genieten in dit boek. Van der Meulen heeft niet alleen een overtuigend en af en toe zelfs spannend verhaal geschreven, hij besteedt binnen het kader daarvan aandacht aan allerlei details, zoals bijvoorbeeld over Amsterdam als een besloten gemeenschap die op het punt staat uit zijn omwallingen te breken door industrialisering en vernieuwing. Dit proces krijgt zijn beslag in de korte tijd van vijftien jaar en als Dekker in 1852 na veertien jaar voor het eerst naar Nederland terugkeert, worden de voorlopige resultaten als door de ogen van de nieuwsgierige en opmerkelijke verlofganger gezien beschreven en toont Amsterdam zich voor een groot deel al zoals we het nu kennen. Ook geeft Van der Meulen informatie over de beste vaarroutes van Nederland naar Indië en een exposé over de politiek in de tweede helft

van de negentiende eeuw waarin de conservatieven en de liberalen beurtelings de dienst uitmaken. Het boek stimuleert daarnaast tot het onvermijdelijke (en spannende) verdere uitdiepen. Misschien dan niet de Lebakzaak (dat heeft Tom Phijffer in 2001 al uitputtend gedaan), maar wel, om een paar voorbeelden te geven, het nalopen van de vele literaire verwijzingen in de Verlovingsbrieven of de *Ideën* en daarmee Multatuli's schatplichtigheid aan de Verlichting, of zijn relatie met de vrijmetselarij.

Multatuli wordt in dit boek getekend als een mens met grillige, afwisselend briljante en onuitstaanbare trekken, die hoge ambities had ten aanzien van het schrijverschap maar zich daarvan afkeerde toen hij eenmaal schrijver was. Iemand van wie we na lezing van zijn levensverhaal met Dresden kunnen zeggen: 'die vent kon niet anders dan het leven leiden dat hij geleefd heeft'.

Guido Leerdam

'In het liefdeleven ligt gansch het leven': het beeld van de vrouw in het Nederlands realistisch proza, 1885-1930 / Harold van Dijk. - Assen : Koninklijke Van Gorcum, 2001. - X, 384 p. ; 24 cm. Ook verschenen als proefschrift Rijksuniversiteit Groningen, 2001.

ISBN 90-232-3752-8 Prijs: € 44,70

Heleen van Carry van Bruggen, *Eline Vere* van Louis Couperus, *Een liefde* van Lodewijk van Deyssel, *Van de koele meren des doods* van Frederik van Eeden – deze romans en hun auteurs behoren tot de canon van de Nederlandse literatuur. Maar wie kent bijvoorbeeld *Vlindertje* van Henri Borel, *Zondaresje* van Fenna de Meyier, *Het leegte leven* van Jeanne Reyneke van Stuwe of de *Herinneringen van een onafhankelijke vrouw* van Annie Salomons? De genoemde boeken maken deel uit van een corpus van circa honderd romans en verhalen uit de periode 1885-1930 dat door Harold van Dijk werd onderzocht. Zijn studie, waarop hij in 2001 aan de Rijksuniversiteit Groningen promoveerde, stelt zich tot taak de thematische en ideologische kenmerken van dit bronnen corpus te analyseren. De representatie van de vrouw staat hierbij centraal. Er worden in feite twee groepen teksten bestudeerd: ten eerste romans en verhalen van Nederlandse auteurs met een vrouwelijke protagonist waarvan de handeling speelt in het Nederland van de eigen tijd; ten tweede filosofische, cultuurkritische en levensbeschouwelijke verhandelingen van wetenschappelijke en populair-wetenschappelijke aard die de positie van de vrouw thematiseren. Het laatstgenoemde corpus dient ter contextualisering van de bevindingen uit de verhalende teksten. Naar aanleiding van significante veranderingen ten aanzien van de representatie van de vrouw brengt de auteur een cesuur aan in zijn onderzoeksperiode. In hoofdstuk twee tot en met vijf onderzoekt hij het proza en het ideologisch discours vóór 1910, in hoofdstuk zes en zeven komen prozateksten en het wetenschappelijk respectievelijk maatschappelijk debat over de positie van de vrouw tussen 1910 en 1930 aan bod. De twee deelcorpora worden voor elke periode apart onderzocht om de resultaten vervolgens in een vergelijkend perspectief te plaatsen.

De verhalende teksten worden aan een narratologische analyse onderworpen. De nadruk ligt hierbij op de vrouwelijke hoofdpersonages: hun uiterlijk en karakter, hun handelen en de daaraan ten grondslag liggende motivatie, hun interactie met de overige figuren en hun situering in de verhaalruimte. Er is nauwelijks sprake van theoretisch-methodische reflectie over de toe te passen interpretatiemethode. De lezeres moet genoegen nemen met de informatie dat het onderzoek vooral op de 'inhoudelijke' en minder op de 'formele' aspecten van de teksten gericht is. De meestal boeiende en heel informatieve tekstanalyses hebben inderdaad vooral betrekking op het niveau van de 'geschiedenis'; aspecten van het 'verhaal', dus de gebruikte literaire procédés, krijgen minder aandacht. Het gaat kennelijk overwegend om verhalend proza van geringe esthetische complexiteit. Het vaak duidelijk conventionele en stereotiepe karakter van de gebruikte stijlmiddelen, handelingspatronen en personagebeelden had nadrukkelijker naar voren kunnen worden gebracht. Van Dijk benadert zijn literaire bronnen echter voornamelijk vanuit een ideeënhistorische invalshoek. Door de samenstelling van een proza-corpus van grotendeels niet gecanoniseerde teksten tekent hij verzet aan tegen een onderzoekspraktijk die vooral oog heeft voor in poëticaal opzicht normdoorbrekende teksten.